

„Paradygmaty współczesnej kultury fizycznej i zdrowotnej”, red. Kaźmierczak, Arkadiusz; Kowalska, Jolanta Elżbieta; Maszorek-Szymala, Anna Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 189-203

Autor: Joanna Leek

Afiliacja: Uniwersytet Łódzki

Rozwój szkolnictwa, kultury fizycznej i sportu w Wielkiej Brytanii

This article shows the history of education from XIX century through to modern times within the United Kingdom. The majority of schools that existed in XIX century were run by the church; the curriculum was biased heavily towards religious education where physical education was not featured within the curriculum. There also existed secular schools in XIX century where physical education was featured within the curriculum, but no great importance was attached to physical education within the secular schools. As playgrounds were not incorporated into church schools or the secular schools buildings, the only way that pupils could develop their sport skills was via access to the public parks within the cities or on common land in the country sides. During the XX century the educational system became aware of the importance of sport within the school curriculum.

Nowadays the British society is paying greater attention to sporting activity and sport within the United Kingdom compared to the past, as sport is recognised to have an important role within British culture. The most popular sport in modern British society is: - Football, Rugby, Cricket and Tennis. Political responsibility for sport in England & Wales lies with the UK Department of Culture, Media and Sport, for Scotland the political responsibility lies with Scottish Government Minister for Communities and Sport. Sport is compulsory on the school curriculum for all students up to the age of sixteen; the minimum amount of time devoted to physical education is 90 minutes per week.

In 2002 the “The national PE, School Sport and Club Links” strategy was launched by the Prime Minister. The government in partnership with the National Lottery have committed 1,5 billion pounds to this strategy over 5 years. The aim was to enhance the take-up of sporting opportunities by 5 to 16-year-olds, the ambitious target was to increase the percentage of schoolchildren who spend a minimum of two hours a week on high-quality Physical Education and school sport within and beyond the standard curriculum requirements.

Sport jest ściśle związany z życiem współczesnych Brytyjczyków i jest jednym z najpopularniejszych sposobów spędzania wolnego czasu. Przyjmuje się, iż więcej niż połowa mieszkańców Wysp aktywnie uprawia sport. Kraj ten był miejscem narodzin wielu dyscyplin - to tu położono podwaliny pod współczesne formy m.in. rugby, tenisa, piłki nożnej, krykieta, golfa i boksu. Do języka angielskiego weszło wiele idiomów i przenośni, nawiązujących do rozmaitych dziedzin sportu, na przykład najbardziej znane to „fair play” – postępowanie uczciwe, i inne mniej popularne, chociaż powszechnie używane na co dzień „time out” – przerwa, „at this stage in the game” – w tym momencie.

Rozwój szkolnictwa i kultury fizycznej

Rozwój wychowania fizycznego i sportu w Wielkiej Brytanii przebiegał inaczej, niż na kontynencie. W XIX wieku w Szwecji i w Niemczech rozwinęły się przede wszystkim systemy gimnastyczne, będące podstawą programowo – metodyczną dla lekcji wychowania fizycznego. Natomiast, jak pisze M. Markowa w Anglii rozwinął się odrębny system, oparty na grach sportowych i sportach na wolnym powietrzu. Jego odrębność ma swoje korzenie w historii Anglii, jej tradycjach, sytuacji ekonomicznej i społecznej, ustroju politycznym, jak i w warunkach klimatycznych, panujących na wyspie. Szybki rozwój przemysłu, wzrost bogactwa kraju, nowa klasa rządząca, niewykwalifikowany proletariats przemysłowy stały się czynnikami warunkującymi konieczność równoległego rozwoju szkolnictwa [Markowa, 1983].

Proces zmian w szkolnictwie brytyjskim był również specyficzny i inny, niż w krajach Starego Kontynentu. Głęboko zakorzeniony konserwatyzm sprawił, że nauczanie powszechne wprowadzono dopiero po roku 1867. Szkoły niedzielne dały impuls do rozwoju oświaty w Wielkiej Brytanii, na zajęciach których czytano wyłącznie Biblię. Nie było mowy o uczeniu się pisanie czy arytmetyki, nazywanych „niebezpiecznymi przedmiotami” [Markowa, 1983].

Kolejnym krokiem na drodze rozwoju szkolnictwa podstawowego były szkoły monitorialne, powstałe z inicjatywy J. Lancastera i A. Belle [Markowa, 1983]. Ich program obejmował naukę religii oraz czytania, pisanie i rachunków, polegający na nauczaniu grup uczniów przez monitorów, którzy to uczyli się od nauczyciela, kontrolowali wiedzę podległych im uczniów oraz udzielali im promocji. System tych szkół był dość ekonomiczny, zyskał więc dużą popularność. Jednakże poziom nauczania pozostawiał wiele do życzenia. Rozwijający się przemysł przyczynił się do utworzenia pierwszych szkół dla dorosłych robotników.

Wszystko to sprawiło, jak pisze M. Markowa, że miejscem, gdzie pierwotnie rozwinął się system wychowania fizycznego nie stały się powszechne szkoły podstawowe, lecz ekskluzywne szkoły średnie przeznaczone dla wybranej grupy osób zamożnych, zwane szkołami publicznymi (z ang. public school). Naukę w nich sprowadzano do opanowania łaciny i literatury starożytnej, w mniejszym zakresie greki i literatury angielskiej. W pierwszej połowie XIX wieku charakteryzowały się one słabą dyscypliną, uczniowie przebywali w ciasnych internatach, panowała w nich anarchia. Również niewielkie znaczenie przywiązywano do zajęć sportowych prowadzonych w szkołach publicznych. Uczniowie, pochodzący z rodzin arystokratycznych, uprawiali sporty popularne pośród swojej klasy społecznej, a więc polowanie, strzelanie, łowienie ryb. Mało znane, a tym samym mało popularne były tam gry. Wyjątkiem był krykiet, cieszący się największym zainteresowaniem ze względu na swój arystokratyczny rodowód [Markowa, 1983]. Krykiet znany był w Anglii już w XIV wieku, a popularny stał się na całym świecie, w szczególności w krajach należących do Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, a także w krajach azjatyckich i niektórych europejskich, np. w Indiach, Australii, Nowej Zelandii, RPA, Pakistanie.

Problemem zajęć sportowych była zbyt mała ilość miejsca, przeznaczonego na jego uprawianie. Być może był to wyraz niedostrzegania przez władze istoty sportu i rozwoju kultury fizycznej. Brak własnych boisk szkoły rekompensowały większą ilością zajęć sportowych w miesiącach letnich, gdy temperatura panująca na dworze pozwalała na zajęcia ruchowe na świeżym powietrzu. Z czasem zaczęto dostrzegać wagę problemu, i szkoły zaczęły zakładać w okolicach parków lub terenów zielonych. Coraz częściej przy szkole powstawało też boisko.

Wraz z napływem do szkół uczniów wywodzących się z miast oraz powstawaniem nowych szkół internatowych, tworzonych na wzór szkół publicznych, zmieniły się rodzaje gier i zabaw uprawianych przez młodzież. Również ich rola uległa przeobrażeniu i poszerzeniu. Cechą charakterystyczną tych placówek była pozalekcyjna i pozaszkolna aktywność młodzieży. Władze tych szkół przywiązywały dużą wagę do wzorowego klasycznego wykształcenia młodzieży, ambicją zaś młodzieży była również wysoka sprawność fizyczna, ujawniane w zawodach szkolnych i międzyszkolnych [Wroczyński, 1985].

Organizację gier sportowych w szkołach średnich przekazano uczniom. Młodzi ludzie mieli dzięki temu możliwość m.in. nauki w praktyce samorządności, co było ogromnym walorem wychowawczym gier i zabaw. W drugiej połowie XIX wieku zaczęto angażować do szkół nauczycieli gier (z ang. game masters). Posiadali oni wykształcenie akademickie w zakresie jednej z dyscyplin naukowych, również ich pozycja społeczna była wysoka. Należeli oni do grona pedagogicznego, sami też brali aktywny udział w olimpiadach sportowych zarówno szkolnych jak i międzyszkolnych i osiągnęli pierwszy stopień mistrzostwa w

poszczególnych grach [Wroczyński, 1985]. W sporcie pełnili rolę instruktora nadzorującego, udzielającego fachowych porad.

Popularność gier i zabaw sportowych, jak pisze M. Markowa, zawdzięcza się ekskluzywnym szkołom średnim dla młodzieży wywodzących się ze środowisk arystokracji i plutokracji brytyjskiej. W XIX wieku nie były one tak powszechne we wszystkich szkołach. Większość dzieci i młodzieży ubogiej ludności miejskiej i wiejskiej, kończyła edukację na szkole elementarnej lub zawodowej. Szkoły elementarne stosunkowo późno poddane zostały instrukcjom centralnych władz oświatowych, niż miało to miejsce w krajach Starego Kontynentu. Ich program nauczania nie uwzględniał ćwiczeń fizycznych. Dopiero pod koniec XIX wieku władze centralne postanowiły zachęcać władze lokalne i kierownictwo szkół do dbałości o wychowanie fizyczne. Problemem okazał się jednakże brak sprzętu do ćwiczeń sportowych, również kadra nauczycielska nie posiadała wymaganego wykształcenia w tym kierunku [Wroczyński, 1985].

W brytyjskich piśmiennictwie pedagogicznym tamtego okresu zaczęło pojawiać się zainteresowanie sportem szkolnym i troska o wychowanie fizyczne dzieci i młodzieży. W 1799 przetłumaczono na język angielski dzieło „Gimnastyka dla młodzieży” J. GutsMuthsa, postulującego powszechne ćwiczenia gimnastyczne dla młodzieży jako podstawowy składnik procesu wychowawczego.

Również pedagodzy brytyjscy zaczęli sami wypowiadać się w sprawach wychowania fizycznego. Należy do nich m.in. Herbert Spencer ze swoim dziełem „O wychowaniu umysłowym, moralnym i fizycznym” (ang. tytuł *On Education: Intellectual, Moral and Physical*), wydanym w Londynie w 1861 r. W obszernym rozdziale przedstawił Spencer potrzebę kształcenia tężyzny fizycznej młodych ludzi, zwracając uwagę przede wszystkim na utylitarne walory wychowania fizycznego [Wroczyński, 1985]. W systemach wychowania fizycznego w szkołach stał na stanowisku swobody ruchu i naturalnych zainteresowań. Jego rozprawa cieszyła się dużą popularnością w kołach pedagogów i w końcu XIX wieku stawiana była w rzędzie największych dzieł pedagogicznych, obok „Wielkiej dydaktyki” w spuściźnie naukowej Jana Amosa Komeńskiego czy „Emila” w twórczości Jana Jakuba Rousseau [Wroczyński, 1985].

Z punktu widzenia zdrowia fizycznego ucznia, pisze R. Wroczyński, Spencer krytykował współczesne mu programy kształcenia i organizację szkoły. Zarzucał im, iż są one przeładowane oraz że przyczyniają się do mechanicznego i formalnego przyswajanie materiału nauczania przez uczniów oraz że nie dają uczniowi niezbędnej ilości wolnego czasu, jako warunku właściwego jego rozwoju umysłowego, moralnego i fizycznego. Ostatecznym postulatem, formułowanym przez Spencera był postulat właściwych proporcji w treści kształcenia, dbałości o fizyczny i psychiczny rozwój ucznia. „Jeszcze nie uświadamiamy sobie tego – pisze – że skoro elementy fizyczne leżą u podstaw duchowych, elementy duchowe nie mogą być rozwijane kosztem fizycznych. Stare i nowe poglądy muszą być połączone.” [Spencer, 2002].

Szczególne zainteresowanie problematyką wychowania fizycznego w XIX wieku w oświacie brytyjskiej upatrywał R. Wroczyński, w procesach, związanych z gwałtownym rozwojem sił wytwórczych i urbanizacji. Znaczny wzrost śmiertelności, głównie pośród dzieci ludności pracującej miast, zmuszał do poszukiwania środków zaradczych. Rozpoczęto badania na temat higieny i wpływu warunków bytowych na rozwój fizyczny. Zainteresowania te zaowocowały pracami m.in. J. Ballexerda p.t. „Sposób fizycznego wychowania dzieci” i J. Tissota „Rada dla społeczeństwa względem zdrowia jego”.

Wyrazem nowych funkcji wychowania fizycznego, w związku ze zmianami w sposobach prowadzenia wojen – pisał R. Wroczyński, były powstające i intensywnie rozwijające się systemy gimnastyczne. Koła wojskowe odegrały poważną rolę we wprowadzaniu gimnastyki do szkół angielskich. Zainteresowanie ograniczało się jednakże do

ćwiczeń przydatnych w służbie wojskowej. Podstawą dla tych ćwiczeń był podręcznik A. MacLarena pt. „Wychowanie fizyczne” (Physical Education). Autor oparł swój system na pomiarach rozwoju młodzieży. Droga pomiarów antropometrycznych chciał również ustalić wpływ ćwiczeń na organizm. Pod wpływem badań MacLarena ruch gimnastyczny rozpoczął się też poza szkołą. W wielu miastach angielskich powstawały towarzystwa gimnastyczne oraz budowano sale gimnastyczne [Wroczyński, 1985].

W szeregach nauczycieli brytyjskich tamtego okresu uwidocznił się wyraźny pozytywny stosunek do gier i zabaw sportowych, jako środka wyrabiania sprawności fizycznej oraz jako drogi kształcenia cech charakteru, przede wszystkim umiejętności współdziałania, podporządkowania się obowiązującym przepisom gry, wytrwałości i zdecydowania [Markowa, 1983].

Ponieważ szkoły w pierwszej połowie XIX wieku były najczęściej placówkami przykościelnymi, stąd personel w nich pracujący i nauczyciele w nich wykładający byli duchownymi. Nauczycieli wywodzących się spoza duchowieństwa zaczęto przyjmować do pracy w szkołach dopiero na początku lat 50 XIX wieku, co rozpoczęło długi proces laicyzacji oświaty w Wielkiej Brytanii. W 1886 r. liczba nauczycieli świeckich w 22 wiodących szkołach wynosiła ok. 80% [Markowa, 1983]. W latach następnych tendencja wzrostowa w zatrudnianiu nauczycieli świeckich stale rosła.

Zastąpienie duchowieństwa nauczycielami spoza kleru miało istotne znaczenie dla sportu w szkołach angielskich. Nauczyciele świeccy mieli odmienny stosunek do wychowania fizycznego dzieci i młodzieży. Dbałość o „dusze” młodego pokolenia powoli zastępowała troska o ich ciało. W niepamięć odchodziła epoka „brodatych erudyty” (z ang. bearded sages). Takim określeniem nazywano absolwentów szkół publicznych, a więc chłopców przechodzących z okresu dziecięcego, bezpośrednio w okres dojrzałości, pozbawionych okresu młodzieńczego. Kaplice w szkołach wprowadzić nadal istniały i spełniały swoją pierwotną funkcję, nastała jednakże moda na teorię „muskularnego chrześcijaństwa” (z ang. muscular christianity) [Markowa, 1983]. Teoria ta głosiła, jak pisze M. Markowa, potrzebę zmiany koncepcji wychowania młodych ludzi, kładąc przy tym nacisk na rozwijanie poczucia siły, zadowolenia, optymizmu. Upowszechniła też sport, rekreację i ćwiczenia na świeżym powietrzu.

Wzrost siły politycznej burżuazji spowodował, że do szkół publicznych uczęszczało coraz więcej młodzieży mieszczańskiej, które charakteryzowały się większą dyscypliną. Szkoły zmuszone były zmienić swój profil, wprowadziły podział na przedmioty obowiązkowe (jak np. język angielski) i przedmioty nadobowiązkowe (np. języki nowożytne). Zmiany dotyczyły również rozrywek i sposobów spędzania wolnego czasu. Powszechnie cenione stały się wszelkie zorganizowane formy działalności sportowej. W szkole popularnością cieszyły się sportowe zawody międzyszkolne, co pozwoliło na wprowadzanie większego ładunku do tej dziedziny aktywności ruchowej i ujednolicanie zasad w sporcie. Zorganizowane formy sportów wyszły poza szkoły średnie, docierając na uniwersytety [Markowa, 1983].

To właśnie owe poglądy postępowe zapoczątkowały szereg reform w systemie szkolnictwa wyższego. W latach 20 XIX wieku powstał w Londynie świecki uniwersytet. Było to istotne z tego powodu, że szkoły wyższe działające w pierwszej połowie XIX wieku, np. Oxford lub Cambridge, były szkołami wyznaniowymi. Studenci nie musieli deklarować swojego wyznania, nie wykładano na nim przedmiotów teologicznych, do programu nauki włączono za to nauki przyrodnicze, prawo, inżynierię. Skreślenia z listy studentów nie musiały obawiać też się osoby o postępowych poglądach. W latach 70 XIX wieku zniesiono obowiązek składania deklaracji wyznaniowej, co uważało się za kamień milowy w walce o sekularyzację oświaty. Coraz częściej zajęcia prowadzili wykładowcy świeccy, nauczając nauki przyrodnicze, historię średniowiecza i nowożytną. Również sport na uczelniach wyższych zyskał w latach 1840 – 1870 ogromną popularność, a jego rozwój nastąpił na

niespotykaną dotąd skalę. Wychowanie fizyczne urosło do rangi kultu, a jeden z angielskich historyków nazwał wychowanie fizyczne „rewolucją pedagogiczną o największym zasięgu” [Markowa, 1983]. Zachwyty sportem wyszedł też poza mury szkolne, stając się codzienną rozrywką społeczeństwa brytyjskiego końca XIX wieku.

Przełom XIX i XX wieku był czasem dużych przemian przejawiających się w rozwoju przemysłu oraz wzroście zamożności społeczeństwa, urbanistyce, architekturze, w obyczajowości i sposobach spędzania wolnego czasu. Arystokracja preferowała wypoczynek na świeżym powietrzu poza miastem. Zainteresowaniem cieszyły się polowania i łowienie ryb. Najbardziej popularnymi zawodami sportowymi były wyścigi konne, walki bokserskie, biegi i różnego rodzaju próby zręcznościowe [Markowa, 1983]. Niższe klasy społeczne również preferowały aktywne rozrywki, jak różnego rodzaju zabawy i konkursy, na przykład zabawa w ciuciubabkę, wspinanie się po natłuszczonym słupie, wyścigi w workach, walki na pogrzebaczce, walki zapaśnicze, walki psów i kogutów [Markowa, 1983].

W drugiej połowie XVIII wieku w Wielkiej Brytanii powstały pierwsze kluby sportowe. Był to Klub Jeździecki (1750 r.), Królewski Klub Golfowy (1754 r.) i Klub Krykietowy (1788 r.). Wiek XIX sprzyjał powoływaniu do życia kolejnych klubów i związków sportowych. Sport został ujęty w formy organizacyjne i przepisy. Burżuazja zainteresowana była polowaniami, strzelectwem, wędkarstwem i golfem. Mieszczaństwo za to preferowało lekkoatletykę, futbol, krykiet, pływanie, wioślarstwo, kolarstwo i inne [Markowa, 1983].

Skrócenie czasu pracy przyczyniło się do rozpowszechnienia ćwiczeń fizycznych wśród proletariatu. W 1863 roku powstał Związek Piłki Nożnej, zrzeszający w pierwszych latach swojej działalności 10 klubów, w 1871 roku należało do niego już 50 klubów, a w 1905 roku 10 tysięcy. Kościół anglikański uznał sport za formę rekreacji, nieszkodliwą dla chrześcijańskiego ducha. Kościół i organizacje religijne otworzyły się w większym stopniu na działalność sportową, oferując swoje tereny dla działalności klubów sportowych.

Na początku XX wieku wychowanie fizyczne nabrało charakteru wielkiego ruchu społecznego. Rozwój systemów i instytucji wychowania fizycznego pozostawał pod wpływem wielu czynników. Składały się na to koncentracja produkcji i kapitału, tworzenie się wielkich skupisk ludności. Pilną potrzebą stała się kompensacja ujemnych dla zdrowia wpływów wielkiego miasta, w szczególności w fabrykach. Wielkie skupiska ludności sprzyjały jednocześnie tworzeniu urządzeń służących masowemu rozwojowi kultury fizycznej. Postęp nauk medycznych wzmacniał świadomość zdrowotnego wpływu ćwiczeń cielesnych i turystyki.

Wychowanie fizyczne nabrało też w tamtym czasie innego znaczenia. Na pierwszy plan wysunęły się, co podkreśla pisząc o rozwoju sportu w Anglii w XIX wieku R. Wroczyński, cele narodowe, zaprawianie do obrony ojczyzny lub praktyczno – utylitarne, a więc kształtowanie sprawności niezbędnych do uczestnictwa w systemie produkcji i wymiany. Przygotowanie do obrony dominowało zresztą bardzo wyraźnie w systemach wychowania fizycznego od czasów wojen napoleońskich, kiedy to armie zawodowe zaczęły być niewystarczające i zaszła konieczność sięgnięcia do rezerw ludzkich i ich uprzednie przeszkolenie w związku z postępowaniem sztuki wojennej [Wroczyński, 1985].

Okres I wojny światowej przyniósł kolejny postęp w wychowaniu fizycznym. W większym stopniu władze lokalne interesowały się sprawnością fizyczną młodzieży, zaczęły więc bezpośrednio nadzorować i inspirować działalność szkół w tym zakresie. W 1919 roku wydany został nowy „Przewodnik” (Syllabus) wychowania fizycznego, w którym po raz pierwszy uwzględniono również wychowanie fizyczne dzieci poniżej 7 roku życia [Wroczyński, 1985]. Rozpoczęto zakrojone na szeroką skalę inwestycje związane z budową nowych obiektów sportowych.

Kolejne rządy sprawujące władzę stopniowo zwiększały wydatki na oświatę. Powstawało coraz więcej nowych szkół, prowadzonych głównie przez osoby prywatne i władze kościelne. Zmianę tego stanu rzeczy przyniosła II wojna światowa. Złe wyniki egzaminów rekrutów zaniepokoiły na tyle władze, że rząd, obawiając się o przyszłą odbudowę kraju, rozpoczął reformę istniejącego systemu oświaty [Giddens, 2004].

Do roku 1944 większość dzieci do 14 roku życia uczęszczała do bezpłatnej szkoły podstawowej i na tym kończyła edukację. Szkoły ponadpodstawowe były odpłatne. System ten utrzymywał więc różnice klasowe między dziećmi z rodzin uboższych i zamożniejszych. Zaledwie 2% społeczeństwa brytyjskiego studiowało na uniwersytetach. Ustawa o oświacie z 1944 roku wprowadziła szereg istotnych zmian, w tym m.in. bezpłatną naukę w gimnazjum, podniesienie wieku obowiązkowej edukacji do piętnastu lat oraz zasadę równości szans w oświacie. Po szkole podstawowej wprowadzono egzaminy dla jedenastolatków, które decydowały o tym, czy uczeń kwalifikował się do gimnazjum (grammar school) o bardzo wysokim poziomie nauczania, czy do ponadpodstawowej szkoły zawodowej (secondary modern school), łączącej elementy kształcenia ogólnego z przyuczeniem do zawodu. W latach 50 XX wieku przeprowadzono badania, których wyniki opublikowano w 1959 r. pod nazwą „Raportu Crowthera”. Okazało się, że system selekcji w wieku 11 lat nie spełnia wiązanych z nim oczekiwań. Zaledwie 12% uczniów kontynuowało naukę do 17 roku życia, a pochodzenie społeczne było znacznie ważniejszym czynnikiem wczesnego zaprzestawiania nauki niż słabe wyniki w nauce. W 1964 roku rząd ustanowił szkoły powszechne (comprehensive schools), znosząc tym samym podział na gimnazja i szkoły zawodowe, a co za tym idzie egzaminy dla jedenastolatków [Giddens, 2004]. Do nowych szkół uczęszczały dzieci ze wszystkich klas społecznych. Lata 70 przyniosły kryzys ekonomiczny w Wielkiej Brytanii ograniczenie wydatków na oświatę. W 1998 roku uchwalono ustawę o oświacie obowiązującą do dziś. Dyrektorzy szkół uzyskali większe kompetencje z zakresie gospodarowania pieniędzmi. Powstał państwowy program nauczania, określający ogólne ramy programowe dla wszystkich szkół należących do sektora państwowego.

Sport we współczesnej Wielkiej Brytanii

XXI wiek dla organizacji sportu i rekreacji w Wielkiej Brytanii to wypadkowa tradycji i współczesnej roli administracji publicznej w rozwoju sportu i rekreacji. Tradycyjna zasada mówiąca o tym, że rząd nie wpływa na sposób spędzania wolnego czasu obywateli zostaje obecnie zmieniana i określa udział państwa w rozwoju sportu i rekreacji.

Współcześnie sprawy sportu w administracji rządowej podlegają różnym resortom, w zależności od sprawowanych kompetencji i działań, jakie należy podjąć. Administracja centralna nie angażuje się bezpośrednio w sprawy sportu i prowadzenie działalności sportowej. Nie oznacza to, że rząd brytyjski stroni od zajmowania się sprawami sportu, wręcz przeciwnie. Rząd podejmuje się finansowania sportu. W ostatnich latach wyraźnie widać zmianę polityki w tej kwestii. W 1998 roku parlament powołał zespół rządowy, którego kierowanie powierzono sekretarzowi stanu odpowiedzialnego za resort kultury, mediów i sportu, z udziałem ministrów odpowiedzialnych za sport w Anglii, Walii, Szkocji i Irlandii Północnej. Zespół ten ma ustalać strategiczne działania dla działalności sportowej rządu.

Działania związane ze sportem i wychowaniem fizycznym podzielone zostały w Wielkiej Brytanii pomiędzy różne ministerstwa. Kwestie związane z profilaktyką prozdrowotną zarządzane są na przykład przez resort zdrowia, natomiast wychowanie fizyczne i sport dzieci i młodzieży leżą w gestii resortu edukacji [Jaworski, 2001].

Wielka Brytania od lat 60 XX wieku posiada Centralny Ośrodek Promocji Sportu i Rekreacji. Na jego czele stoi minister sportu, na którym spoczywa obowiązek sprawowania polityki państwa w dziedzinie sportu. Z. Jaworski, pisząc o makrostrukturze organizacji

sportu i rekreacji w Wielkiej Brytanii, przedstawia, iż znaczącą rolę na Wyspach odgrywa też Rada Sportu, utworzona w 1972 roku – niezależne ciało powołane przez Kartę Królewską, która przez wiele lat zajmowała się zagadnieniami sportu na terenie Wielkiej Brytanii, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju sportu na terenie Anglii. Z jej utworzeniem wiązano wiele nadziei na upowszechnienie sportu wśród społeczeństwa brytyjskiego, wzrost poziomu aktywności ruchowej w czasie wolnym i stworzenie w tym celu odpowiednich warunków. Ponieważ Wielka Brytania to 4 autonomiczne krainy (Anglia, Szkocja, Walia, Irlandia Północna) to analogicznie w 3 pozostałych krainach utworzono również Radę Sportu, w kompetencjach której leży rozwój sportu i rekreacji fizycznej w każdej z krain. W 1996 roku doszło do podziału wewnątrz Rady Sportu na Radę Sportu ds. Zjednoczonego Królestwa i Radę Sport do spraw Anglii. Pierwsza z nich składała się z 10 członków, z podziałem na jednego niezależnego przewodniczącego, czterech przewodniczących Rad Sportu odpowiedzialnych za Anglię, Szkocję, Walię i Irlandię Północną, jednego przewodniczącego Brytyjskiego Stowarzyszenia Olimpijskiego oraz reprezentantów sportu amatorskiego i zawodowego [Krawczyk, 1997]. Uprawnienia Rady to w głównej mierze zadania koordynujące wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami, w kwestiach wychowania fizycznego, edukacji sportowej, nauce o medycynie sportowej. Rada zajmuje się ogólnie kwestiami sportu i rekreacji, łącznie z kontrolą dopingu oraz sprawami związanymi z trenerami sportowymi i instruktorami [Krawczyk, 1997].

Zagadnieniami związanymi ze sportem, np. budowa obiektów sportowych, zajmują się też władze lokalne, znające dużo lepiej wymagania lokalnych środowisk, mogących bezpośrednio zareagować na bieżące problemy lub potrzeby. Dla porównania pod koniec lat 90 władze lokalne stworzyły, finansują i prowadzą ponad 2500 krytych ośrodków sportowych (z ang. indoor centres) [Krawczyk, 1997] budowanych od lat 70 XX wieku. Są więc to bazy sportowe stosunkowo nowe, dobrze wyposażone i administrowane. Władze lokalne zajmują się również zarządzaniem odkrytymi ośrodkami sportowymi, jak parki, jeziora, pola golfowe, baseny dostępne dla każdego, chcącego uprawiać sporty na świeżym powietrzu. Są to również wszelkiego typu ośrodki sportowe, dające każdemu możliwość rozwijania różnych form aktywności ruchowej. Wynika więc z tego, że zadania w zakresie organizacji i promocji sportu dla Brytyjczyków są zdecentralizowane, a urządzania do uprawiania masowej rekreacji fizycznej zapewnia i utrzymuje samorząd lokalny [Krawczyk, 1997].

W Wielkiej Brytanii istnieje również Centralna Rada Rekreacji Fizycznej, skupiającą współcześnie blisko 270 stowarzyszeń o charakterze rekreacyjnym. Zadaniem Rady jest prowadzenie działalności sportowej, promocja sportu oraz organizowanie kursów nauki różnych dyscyplin aktywności ruchowej, zarządzanie centralnymi ośrodkami sportu i rekreacji. Zarówno w przeszłości, jak i obecnie posiada ona istotny udział w organizacji sportu i rekreacji na Wyspach. Do jej zadań należą również organizowanie spotkań, prelekcji, konferencji na temat zalet aktywności ruchowej, zdrowego trybu życia, planowanie i koordynowanie konsultacjami i poradami dla zainteresowanych stowarzyszeń, organizacji, jak i osób indywidualnych w zakresie sportu i rekreacji [Krawczyk, 1997].

Rada została powołana w 1935 roku, jako stowarzyszenie dobrowolne, działające na terenie Anglii, Walii i Irlandii Północnej w celu wzmacniania zdrowia fizycznego i psychicznego młodzieży i dorosłych poprzez rekreację fizyczną. W 1953 roku utworzono w pełni autonomiczną Szkocką Radę Rekreacji Fizycznej, działającą od 1972 roku pod nazwą Szkockiej Rady Sportu [Jaworski, 2001]. Organizacja dostaje co roku duże fundusze na swoją działalność od rządu brytyjskiego, w tym również z ministerstwa edukacji na promocję sportu w szkołach. Obecnie Centralna Rada Rekreacji Fizycznej reprezentuje 150 tys. brytyjskich klubów sportowych (w tym największe jak Związek Piłki Nożnej), zrzeszając w swych szeregach ok. 8 milionów członków. Jest organizacją pozarządową, całkowicie niezależną, a wybór jej władz określony jest w jej statucie.

Sport szkolny w brytyjskiej szkole

Nowe oczekiwania i wymagania współczesnego świata w erze globalizacji sprawiają, że w szkołach w Wielkiej Brytanii zachodzą ciągle zmiany związane z systemem jej funkcjonowania. Reformowane są programy nauczania, zmieniają się style i metody pracy nauczycieli. Wizja nowoczesnego człowieka, mobilnego, sprawnego pod względem fizycznym, psychicznym i intelektualnym, radzącego sobie ze stresem i zagrożeniami cywilizacyjnymi wymusza na szkole zmianę spojrzenia na proces wychowania młodego pokolenia. Ważną rolę w tym procesie odgrywa kształtowanie w uczniu, już od najmłodszych lat, czynnej postawy wobec własnego losu, świadomości i samodyscypliny, jak również wpajanie mu zasad troski o własne zdrowie i sprawność psychofizyczną oraz nawyków związanych ze zdrowym stylem życia, wśród których ważną rolę spełnia potrzeba aktywności ruchowej.

Ze względu na fakt, o którym wspominałam powyżej, że Wielka Brytania podzielona jest na cztery niezależne krainy, to system edukacji w tych państwach różni się w niewielkim stopniu, nie oznacza to jednak, że niemożliwe jest uogólnienie systemów edukacyjnych tam obowiązujących. Wszystkie przepisy dotyczące oświaty w Wielkiej Brytanii tworzone są przez rząd centralny Wielkiej Brytanii, a odpowiedzialność za ich stosowanie i sposób interpretacji pozostawiony jest lokalnym władzom (w skrócie „LEA „ Local Education Authorities) lub w przypadku Irlandii Północnej pięciu zarządom do spraw edukacji i bibliotek (w skrócie „ELB” Education and Library Boards). Obowiązek szkolny obejmuje dzieci w wieku od lat 5 do 16. Szkoły publiczne są bezpłatne, rodzice mają też do wyboru szkoły prywatne, za które pobierane jest czesne. Wychowanie fizyczne obok matematyki, języka angielskiego, fizyki, chemii, historii, geografii, informatyki, muzyki, sztuki oraz w szkołach średnich języka obcego należy do przedmiotów obowiązkowych. Szkoła podstawowa (5 – 11 lat) trwa 6 lat. Szkoła średnia podzielona jest na trzy etapy. Pierwszy etap to szkoła średnia obowiązkowa dla wszystkich w wieku od 11 do 14 lat, następny etap trzyletnia szkoła średnia, kończąca się egzaminem GCSE (General Certificate of Secondary Education). Szkoła średnia II stopnia, czyli kolegium dzieli się albo na profil zawodowy – techniczny lub profil akademicki przygotowujący do podjęcia studiów wyższych. Szkoły średnie zawodowe przygotowują ucznia do podjęcia pracy w wybranym przez siebie zawodzie. Szkoły o profilu akademickim kończą się egzaminem A LEVEL – Advanced Level, który jest jednocześnie egzaminem wstępnym na studia. Programy nauczania opracowywane są przez instytucję publiczną, nie posiadającą statusu ministerstwa (Urząd ds. Kwalifikacji i Programów Nauczania). Szkoły mogą samodzielnie tworzyć program nauczania w sposób odzwierciedlający specyfikę ich potrzeb i warunków działania, są natomiast zobowiązane zadbać o to, by program był odpowiednio zrównoważony i miał szerokie podstawy [Eurydice, 2010].

Definicja wychowania fizycznego w szkołach, sformułowana została pod koniec lat 90 ubiegłego wieku przez grupę ekspertów powołanych przez brytyjskiego Ministra Edukacji. Określiła go jako proces uczenia się, którego głównym kontekstem jest ciało. Celem tego procesu jest rozwijanie specyficznych umiejętności i wiedzy oraz promowanie fizycznych kompetencji. Różne formy aktywności sportowej mogą wzbogacać proces uczenia się, a jednocześnie proces ten powinien umożliwiać uczestnictwo w sporcie [Pośpiech, 2001]. Cele kształcenia wychowania fizycznego dla uczniów w szkołach podstawowych i średnich I stopnia¹ to m.in. rozwijanie wiedzy i umiejętności uczniów umożliwiające refleksyjne wykonywanie ćwiczeń ze wzrastającą kompetencją i pewnością, promocja fizycznych

¹ Do szkoły podstawowej i średnia I stopnia uczęszczają uczniowie w wieku 5 – 16 lat

umiejętności i rozwoju fizycznego oraz wiedzy na temat ciała w ruchu, postaw proaktywnych poprzez włączenie uczniów w proces planowania, demonstrowania ćwiczeń oraz oceniania, nauka o aktywności ruchowej oraz przez aktywność ruchową. Wychowanie fizyczne, jak podkreślają autorzy programu, jest kombinacją aktywności fizycznej oraz intelektualizacji nakierowanej na całościowy i wszechstronny rozwój ciała i umysłu [Pośpiech 12, 13]. Programy nauczania wychowania fizycznego w Wielkiej Brytanii eksponują sprawność fizyczną, kompetencje ruchowe, umiejętności sportowe, walory wychowawcze i zdrowotne aktywności ruchowej. Wychowanie fizyczne postrzegane jest jako połączenie koncepcji „ćwiczeń ciała” (training of the physical), „wychowania poprzez ćwiczenia ciała” (education through the physical), i „nauczanie – uczenie się poprzez ćwiczenia ciała” (education through the physical).

Decydenci, odpowiedzialni za sprawy oświaty, programy nauczania i plany nauczania w zakresie wychowania fizycznego, wychodzą z założenia, że wiek 6 do 12 lat to czas powszechnie uważany za najważniejszy w ontogenezie, biorąc pod uwagę rozwój motoryczny i ruchowy. Stąd też w brytyjskich szkołach podstawowych dla tej grupy wiekowej tygodniowy wymiar zajęć wychowania fizycznego wynosi 90 minut. W grupie wiekowej 13 do 16 lat nie ma różnic w czasie poświęconym na obowiązkowe wychowanie fizyczne. Ten sam wymiar godzin w tygodniu przewiduje też program nauczania dla grupy wiekowej 17-19 lat w szkołach ponadpodstawowych. Dla porównania w Irlandii wychowanie fizyczne w szkołach odbywa się w wymiarze zaledwie 45 minut. Wynika to z tego, że przedmiot ten jest nieobowiązkowy i tym tłumaczyć należy tak niski wymiar godzinowy zajęć.

W październiku 2002 r. premier Wielkiej Brytanii zainicjował program wychowania fizycznego i sportu w szkołach. Wszedł on w życie w kwietniu 2003 r. Program zakładał zainwestowanie do 2008 roku 1,5 miliarda funtów w organizację zajęć sportowych w szkołach, wyposażenie szkół w sprzęt sportowy, remonty sal gimnastycznych, boisk, budowę nowych obiektów sportowych. Miało to przyczynić się do udziału większej liczby uczniów w zajęciach wychowania fizycznego do roku 2006 o 75%, natomiast w dwa lata później o 85%. Wprowadzanie programu powierzono ministrowi ds. dzieci, szkół i rodzin oraz ministrowi kultury, mediów i sportu. Program wspominał m.in. o tym, iż szkoła jest pierwszą po rodzinie instytucją, wywierającą znaczący wpływ na postawy młodych ludzi, zaś wychowanie fizyczne może odegrać decydującą rolę w ukształtowaniu pozytywnych nastawień wobec aktywności fizycznej na wszystkich jej poziomach, od elementarnego aż do mistrzostwa sportowego. Jednym z najistotniejszych zadań nauczycieli wychowania fizycznego jest uświadomienie uczniowi, jak istotny jest rozwój ruchowy.

Już w 2006 roku okazało się, że zakładany cel udziału dzieci i młodzieży został osiągnięty, a nawet przekroczony o 5 %. Z badań przeprowadzonych w ponad 16 tysiącach szkół w roku szkolnym 2005/06 wynikało, że uczniowie spędzali przynajmniej 2 godziny tygodniowo w aktywny sposób, poświęcając czas na sport. Kolejnym ambitnym założeniem do 2010 r. są cztery godziny tygodniowo wychowania fizycznego w szkołach w ramach zajęć obowiązkowych oraz dodatkowo minimum 2 godziny pozaszkolnych zajęć sportowych, organizowanych w szkołach, ośrodkach sportowych i rekreacyjnych lub w klubach sportowych, finansowanych przez władze lokalne.

W 2005 roku opublikowano tzw. Zieloną Księgę – raport na temat zadań i wyzwań stawianych wychowaniu fizycznemu w szkole. Publikacja przedstawiała również możliwości wsparcia ze strony różnych środowisk, w tym szkolnych i lokalnych. Skierowana była do młodzieży chcącej brać aktywny udział w zajęciach sportowych w szkole i poza nią. Propozycje uwzględniają m.in. ustalenie strategii krajowej, nowych wytycznych i norm dla działań związanych z wychowaniem fizycznym w szkołach i zajęciami sportowymi dla dzieci i młodzieży w klubach sportowych w czasie wolnym.

Do zadań szkoły w zakresie wychowania fizycznego w Wielkiej Brytanii należy m.in. tworzenie warunków do rozwijania i doskonalenia sprawności fizycznej uczniów oraz przekazywanie wiedzy potrzebnej do podejmowania świadomej i systematycznej aktywności ruchowej jako warunku zdrowego stylu życia. Szkoła to miejsce, gdzie panować powinny najbardziej optymalne warunki dla uczniów, tak by mogli oni uczestniczyć w różnych formach aktywności ruchowej adekwatnych do ich możliwości i zapotrzebowań. W procesie wychowawczym szkoła rozwijać ma u młodzieży nawyki rekreacyjne: od ruchu do trwałego zainteresowania oraz przygotować ją do przyszłego uczestnictwa w rekreacji fizycznej. Krajowa strategia obejmuje szereg powiązanych ze sobą działań. Nie budzi bowiem wątpliwości potrzeba kształcenia dzieci i młodzieży w sprawach ciała, konieczność dbania o rozwój fizyczny przez całe życie i rolę wychowania fizycznego w tym procesie. Uczniowie powinni widzieć sport jako przede wszystkim podstawową formę rekreacji fizycznej, wnosząca w życie radość i zabawę. W tym celu założono w strategii utworzenie kolegiów sportowych i partnerskich szkół sportowych. Do 2008 roku powstała sieć szkół zrzeszających 450 placówek. Pozostałe działania przewidziane w Zielonej Księdze to rozwój zainteresowań różnymi dziedzinami sportu, powiązanie szkół z pozaszkolnymi klubami sportowymi, promocja i nagradzanie uczniów osiągających ponad przeciętne wyniki, tworzenie placów zabaw dla dzieci sprzyjających ruchowi, kontrola jakości zajęć wychowania fizycznego w szkołach. Ambitny plan przewiduje również m.in. dodatkowe fundusze na utworzenie nowych miejsc pracy i zatrudnienie tzw. menedżerów ds. sportu w szkołach. Do ich zadań należałoby obok działań związanych z wspieraniem sportu w placówkach oświatowych, praca w ramach wspomnianego powyżej partnerstwa szkół w dziedzinie sportu. W planach jest również wspieranie współpracy szkół z profesjonalnymi klubami sportowymi, finansowanie m.in. dowozu dzieci ze szkół do klubów sportowych.

Zakończenie

Wychowanie fizyczne i sport zajmują szczególne miejsce w brytyjskim systemie szkolnym. Po pierwsze dlatego, że oddziałują jednocześnie na fizyczną, psychiczną i społeczną sferę osobowości ucznia, a po wtóre uprawianie sportu rekreacyjnego, rozumianego jako „sport dla wszystkich”, znacząco wpływa na jakość życia człowieka po ukończeniu edukacji szkolnej. Sport szkolny, jak i sport rekreacyjny w krajach postindustrialnych, w tym m.in. w Wielkiej Brytanii odgrywa istotną rolę zarówno społeczno – kulturową, jak też ekonomiczną. Sport to również okazja dla aktywnego uczestnictwa w procesach społecznych zachodzących w obrębie klas społecznych, grup zawodowych, generacji, grup terytorialnych, towarzyskich, religijnych, zbiorowości mężczyzn i kobiet, itp. Coraz więcej mieszkańców Wysp uczestniczy w aktywnej rekreacji sportowej. Zainteresowanie nią wzrasta, głównie ze względu na zmiany społeczno-obyyczajowe, zachodzące we współczesnym społeczeństwie brytyjskim. Sport odgrywa również znaczącą rolę ekonomiczną. W celu realizacji swoich zainteresowań sportowych konsumenci wydają miliony funtów na sprzęt i ubrania sportowe.

Dla większości obywateli krajów uprzemysłowionych istnienie nowoczesnego systemu edukacji jest rzeczą oczywistą. Jednakże system oświaty, w tym nauczanie dzieci w specjalnie do tego wyznaczonych miejscach - szkołach, rozwijał się bardzo długo. Przez stulecia formalne wykształcenie było przywilejem tych, którzy mieli dość czasu i pieniędzy, by się kształcić.

Uprzemysłowienie i rozkwit miast znacznie przyczyniły się do rozwoju systemu oświaty w Wielkiej Brytanii. Jeszcze w pierwszych dziesięcioleciach XIX wieku większość społeczeństwa w ogóle nie uczęszczała do szkół. Dzięki gwałtownemu rozwojowi gospodarki przemysłowej wzrósł popyt na wykształconych, wykwalifikowanych pracowników, a co za tym idzie, na wyspecjalizowane szkolnictwo. System oświaty nabrał cech uniwersalnych.

Coraz więcej osób, zamiast nabywać umiejętności zawodowych, przekazywanych z pokolenia na pokolenie, uczyło się rzeczy abstrakcyjnych (przedmiotów jak matematyka, historia lub literatura). Ludzie zrozumieli, że we współczesnym świecie potrzebne są pewne podstawowe umiejętności, jak czytanie, pisanie i rachowanie oraz ogólna wiedza na tematy związane z życiem społecznym, gospodarką, ale również aktywnymi sposobami spędzania czasu wolnego i zdrowym stylem życia.

Bibliografia:

- Davis, R., *Physical Education and the Study of Sport*, wyd. Mosby, London 1994
- Eurydice – systemy edukacji w Europie - Wielka Brytania 2010, wyd. Eurydice, Warszawa 2010, 6
- Giddens, A., *Początki i rozwój oświaty w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Socjologia*, wyd. PWN, Warszawa 2004, 515
- Green Paper – Youth Matters, 18 July 2005, wyd. State of Education and Skills, London 2005
- Griffin, E., *England's revelry: a history of popular sports and pastimes 1660-1830*, wyd. Oxford University Press, Oxford 2005
- Inspirational Design for PE & Sport Spaces, wyd. DfES Publications, London 2005
- Jaworski, Z., *Makrostruktura organizacji sportu i rekreacji w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Kultura Fizyczna*, Nr. 5-6/2001, 11-13
- Krawczyk, Z., *Sport dla wszystkich w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Kultura fizyczna*, Nr. 7-8/1997, 26-28
- Learning through PE and sport: A guide to the Physical Education, School Sport and Club Links Strategy*, wyd. DfES Publications, London 2003
- Major Challenge for Sport*, [w:] *Sportnews – Newspaper Council West Midlands Region Autumn 1995*
- Markowa M., *Miejsce sportu w pedagogicznej koncepcji Thomasa Arnolda z Rugby*, Warszawa 1983, 5-29
- Maszczyk, T., *Dydaktyka wychowania fizycznego w obliczu europejskich standardów*, [w:] *Kultura Fizyczna*, nr 9-10/2005
- Pośpiech, D., *Opinie i oczekiwania uczniów wobec wychowania fizycznego w wybranych krajach Unii Europejskiej*, [w:] *Kultura Fizyczna*, nr 1-2/2001
- Pośpiech, J., *Sport w systemach edukacyjnych krajów Unii Europejskiej*, [w:] *Sport Wyczynowy*, 2000, nr 7-8
- Pośpiech, J., *Stan i status wychowania fizycznego w krajach europejskich*, [w:] *Lider* 2000, nr 9, 12-13
- School Sport Partnership – a survey of good practice*, wyd. DfES Publications, London 2006
- Spencer, H., *O wychowaniu, moralnym, fizycznym i umysłowym*, wstęp i komentarz R. Wroczyński, wyd. Żak, Warszawa 2002, 22 - 28
- Success For All: An Inclusive Approach to PE and School Sport*, CD – Rom, wyd. DfES Publications, London 2003
- Quick S., Dalziel, D., *Research Report – School Sport Survey 2007/08*, Department for Children, Schools and Families, wyd. DfES Publications, London 2008
- Wesson, K., *Sport and PE: A Complete Guide to Advanced Level Study*, London 2005
- Wojnarowska, B., Stępiak, K., *Ewolucja koncepcji i modelu szkoły promującej zdrowie w Europie*, [w:] *Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne*, nr 12/2002, 3-7
- Wroczyński, R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1985, 185-195